

РОЗДІЛ V. ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.412.3: 347.235 (477)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Бондар О.Г., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті здійснено правовий аналіз однієї з базових категорій земельного права – правового режиму земель (землі). Автор запропонував доктринальне визначення категорії “правовий режим земель як об'єкта права власності”, як сукупності визначених у законодавстві умов реалізації права власності щодо відповідного об'єкта цього права (земельної ділянки, права на земельну ділянку тощо).

Ключові слова: правовий режим, земля, право власності, об'єкт цивільних прав, об'єкт права власності.

Бондар О.Г. К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ РЕЖИМЕ ЗЕМЛИ КАК ОБЪЕКТА ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье осуществлен правовой анализ одной из базовых категорий земельного права, – правового режима земель (земли). Автор предложил доктринальное определение категории «правовой режим земель как объекта права собственности», как совокупности определенных в законодательстве условий реализации права собственности относительно соответствующего объекта этого права (земельного участка, права на земельный участок и т.д.).

Ключевые слова: правовой режим, земля, право собственности, объект гражданских прав, объект права собственности.

Bondar O.H. ON THE LEGAL REGIME OF LAND AS AN OBJECT OF OWNERSHIP / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The legal analysis of one of the basic categories of land law - the legal regime of land (the land) is carried in the article. The author suggested that the doctrinal definition of the category of "legal regime of land as an object of property rights," as defined in the legislation set conditions for the implementation of property rights on the appropriate object of this right (of land, rights to land, etc.).

Key words: legal regime, the land, ownership, object of civil rights, object of ownership.

Новітня земельна реформа в Україні внесла суттєві корективи як у зміст багатьох земельно-правових інститутів зокрема, так і в методологічний та понятійний апарат галузі земельного права загалом. Однією з базових категорій цієї галузі є поняття “правовий режим землі (земель)”. Так, згідно зі ст. 18 Земельного кодексу України (надалі: ЗК України) всі землі України за основним цільовим призначенням поділяються на категорії, які мають особливий правовий режим. Разом із тим, законодавчого визначення цього поняття ЗК України не містить.

Дослідженню правового режиму землі у вітчизняній земельно-правовій науці приділена суттєва увага в працях, зокрема, таких вчених, як В.І. Андрейцев, Н.П. Барабаш, В.К. Гуревський, А.В. Луначенко, А.М. Мірошніченко, В.В. Носік, М.З. Романюк, В.І. Семчик, Н.І. Титова, М.В. Шульга. До цієї проблематики звертаються і російські правники-земельники (Б.В. Єрофєєв, І.О. Іконицька, М.І. Краснов та ін.). Разом із тим, у ході цих досліджень категорія правового режиму земель аналізується, як правило, у цілому, а не в розрізі правовідносин власності. В останні роки ґрунтовно досліджений й інститут права власності на землі, але переважно не у зв'язку і не в контексті правового режиму земель.

Метою статті є узагальнення наукових підходів до розуміння категорії “правовий режим земель” та формулювання пропозицій щодо визначення поняття “правовий режим землі як об'єкта права власності”.

Конституція України, ЗК України визнають землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Проте, як зазначалося, земельне законодавство України не використовує таку дефініцію, як “правовий режим землі (земель)”. З огляду на це

набувають важливого значення дослідження науковців–правників щодо визначення цієї категорії, її змісту тощо.

За радянських часів уперше запропонував визначення правового режиму земель єдиного державного земельного фонду М.І. Краснов [1, 8]. Проте тема в цілому залишалася все ж таки не дослідженою. Пізніше Б.В. Єрофєєв підкреслював, що категорію “правовий режим” слід застосовувати, коли йдеться про юридичну характеристику яких-небудь майнових об’єктів, а коли дається правова характеристика становища суб’єктів права, необхідно використовувати термін “правове становище” [2, 40].

У зв’язку із викладеним дискусійною вбачається позиція деяких сучасних учених-земельників, які при дослідженні землі як об’єкта права власності замість поняття “правовий режим” використовують категорію “правооб’єктність ґрунтового шару”, “правооб’єктність надповерхневої і підповерхневої меж земельної ділянки” тощо [3, 101-102].

У 1981 році В.І. Семчик та В.О. Чуйков окремо запропонували визначення правового режиму відповідно майна та земель населених пунктів. За першим автором, правовий режим майна – це встановлений правовими засобами порядок та умови використання майна як об’єкта права в системі правовідносин [4, 91]. На думку В.І. Семчика, у сучасних умовах це визначення можна застосовувати і до землі як об’єкта правовідносин [5, 261]. Вказаний автор стверджує, що під правовим режимом земель належить розуміти встановлений правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням земель усіх категорій і форм власності на землю, забезпечення та охорону прав власників землі і землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контролю за раціональним використанням землі і додержання земельного законодавства, ведення земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі, справляння плати за землю і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [6, 385].

За В.О. Чуйковим, правовий режим земель населених пунктів є встановленим правовими нормами порядком, що визначає склад і цільове призначення цих земель, розпорядження, управління і користування ними, права і обов’язки землекористувачів, а також компетенцію міських, селищних, сільських рад і їх виконкомів у регулюванні земельних відносин на підвідомчій їм території [7, 138].

Н.І. Титова зазначала, що поняття правового режиму не є достатньо усталеним як у загальній теорії права, так і (особливо) в галузевих науках. Вона вказувала, що здебільшого обґрунтовано йдеться про функціональні характеристики права, особливості порядку та механізму правового регулювання. Істотно, що ці ознаки переважно спрямовані на об’єкт правових відносин, але водночас вони мають бути засобами забезпечення прав та інтересів суб’єктів права. На думку Н.І. Титової, земельний правовий режим – це наслідок правового регулювання суспільних земельних відносин на основі врахування природних і соціальних особливостей земель (як їх об’єкта), що забезпечує інтереси суб’єктів цих відносин та спеціальний порядок використання цих земель. Це сукупність правових норм, резюмує авторка, які встановили певний порядок землекористування різних видів [8, 65].

М.В. Шульга правовий режим земель у межах населених пунктів формулює як встановлений правовими нормами порядок, який визначає структуру та цільове призначення всіх земель, що становлять територію населеного пункту та окремих категорій в його межах, приналежність цих земель певним суб’єктам, розпорядження, управління та користування ними, права та обов’язки власників земельних ділянок та землекористувачів, а також компетенцію місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в регулюванні земельних відносин [9, 279]. Наведене визначення можна характеризувати як універсальне і таке, що враховує головні ознаки правового режиму об’єкта права. Проте певною вадою цього визначення вбачається штучність поєднання об’єктів права різного рівня – за категорією земель (землі житлової та громадської забудови, землі промисловості тощо) та за формою власності.

У науці цивільного та господарського права категорія “правовий режим майна” також не знаходить одностайної відповіді.

Є.О. Суханов, зазначаючи, що зміст категорії об’єктів цивільних прав полягає у встановленні для них певного правового режиму, пропонує розглядати у якості об’єкта цивільних

правовідносин не різноманітні блага, а саме їх правовий режим. Разом з тим, він зауважує, що до таких об'єктів традиційно відносять саме матеріальні та нематеріальні блага чи діяльність щодо їх створення [10, 294-295]¹. За В.І. Сенчищевим, тільки правовий режим того чи іншого явища об'єктивної дійсності (речей, дій, грошей, цінних паперів тощо) відповідає правовому регулюванню, тобто може бути об'єктом цивільних правовідносин. При цьому вказаний автор розглядає об'єкт цивільних правовідносин у єдності двох складових: правової (правового режиму) і так званої “неправової” (тобто власне явища об'єктивної дійсності, що є “носієм” цього правового режиму), виносячи цей елемент за межі складу правовідносин [11, 149].

Уявляється, що виокремлення явища об'єктивної дійсності зі складу правовідносин позбавлено логіки, оскільки це призведе до повної невизначеності правового режиму об'єкта та суперечить міркуванням самого автора про “єдність певного явища і правового режиму, що його характеризує”.

Автори науково-практичного коментаря Господарського кодексу України під правовим режимом майна суб'єктів господарювання розуміють встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його придбання (формування), використання і вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів [12, 221]. В іншому випадку науковці-господарники правовий режим майна розглядають як встановлений правовими засобами порядок і умови придбання (привласнення) майна, здійснення суб'єктами господарювання повноважень володіння, користування і розпорядження ним, реалізації функцій управління майном, а також його правової охорони [13, 417].

З наведених прикладів визначень правового режиму вбачається, що зміст цієї категорії змінюється залежно від певного об'єкта. Таким чином, попередньо можна зробити висновок про обумовленість правового режиму конкретним об'єктом права.

За тлумачним словником української мови поняття “режим” визначається як: 1) державний лад, спосіб правління; 2) точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку і таке інше; 3) система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети; 4) певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь; 5) умови зберігання [14, 888]. Неважко помітити, що ключовими словами у всіх випадках тлумачення поняття “режим” є порядок та умови. У цьому контексті визначення В.І. Семчика про правовий режим як встановлений правовими засобами порядок та умови використання майна як об'єкта права в системі правовідносин відрізняється від інших врахуванням правил семантики в науковому дослідженні правового явища.

З огляду на те, що предметом нашого дослідження є не множина тлумачень слова “режим”, а таке його визначення, яке б характеризувало щось, а в нашому випадку – це об'єкт права власності, тому слово “режим” у розумінні його як “державний лад”, “правила” не виконують цієї вимоги. “Режим” у його тлумаченні як певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь, на нашу думку, дає характеристику чогось, наприклад, певного правового явища. Такому сприйняттю слова “режим” (як певні умови існування когось, чого-небудь) відповідає за змістом слово “становище”, яке слід розуміти як: 1) сукупність умов, у яких хто-, що-небудь перебуває; 2) умови існування когось, чого-небудь [15, 677]. Новий тлумачний словник взагалі дає визначення слова “становище” як певного режиму [16, 373]. Таким чином, з мовної точки зору режим чогось – це характеристика становища, а не “правила” або “порядок”.

Виникає питання, чи допустимо характеризувати певне явище різними за змістом словами “порядок”, “умови”? Говорячи про правовий режим як певний порядок, що встановлений правовими нормами, з формальної точки зору не можна не дійти висновку, що йдеться про правопорядок. У зв'язку з цим виникає питання про доцільність характеристики правового режиму через загальновідому в теорії права категорію “правапорядок”. На нашу думку, зміст правового режиму земель має розкриватись не через характеристику правопорядку, а через характеристику правового становища об'єкта, або як сукупність умов, у яких перебуває об'єкт. Сукупність умов, які впливають на правомочності володіння, користування та розпорядження

¹ [50] Гражданское право: В 2-х томах: Учебник / Отв. ред. Е.А.Суханов. – М.: Юристъ, 2000. – Т.1. – С.294-295.

земельною ділянкою, і утворює її правовий режим. Безперечно, не всі умови впливають на цей стан, а лише юридично значущі.

На нашу думку, у сучасних умовах саме правовий режим землі, у т.ч. як об'єкта права власності, відрізняє і відмежовує земельне законодавство від цивільного. Право власності єдине, проте правовий режим земель за галузями права різний. З цього приводу С.С. Алексєєв пише: “Вже давно наукові дослідження, що ставили за мету з'ясувати специфіку юридичного регулювання певного роду діяльності, особливо коли ця діяльність має суворо визначений об'єкт, здійснювалися під кутом зору правового режиму даного об'єкта, виду діяльності. Коли ж при вивченні системи права з'ясувалося, що для кожної галузі характерним є свій специфічний режим регулювання, і в ньому концентрується юридична своєрідність галузі, стало зрозумілим, що це поняття виражає визначальні сторони правової дійсності” [17, 373].

Таким чином, загальний правовий режим земель можна уявити як складний правовий субінститут. Він відображає юридичні характеристики певного об'єкта земельних правовідносин, але сам не може розглядатися в якості такого об'єкта. Вбачається, що правовий режим землі як об'єкта права власності характеризує обсяг прав власника по відношенню до об'єкта. Саме в цьому відмінність правового режиму земельної ділянки, яка належить конкретному власнику, від правового режиму земельного фонду України, земель певної категорії.

Н.М. Білан відзначає актуальність теоретичної розробки поняття “правовий режим земель” та доходить такого висновку: “... Ускладнення і розвиток суспільних відносин на межі другого і третього тисячоліть у свою чергу зумовлюють розширення та ускладнення змісту поняття “правовий режим земель” взагалі. Тому існує об'єктивна необхідність і можливість подальшої розробки цього поняття стосовно нових об'єктів та суб'єктів, що сприятиме рівню теоретичної розробки і здійснення класифікації правових режимів” [18, 113-114]. На необхідності законодавчого визначення поняття “правовий режим земель” з метою формулювання єдиного підходу до розуміння цієї категорії наголошує Н.П. Барабаш [19, 187].

Підсумовуючи та з огляду на викладене, вбачається доцільним запропонувати визначення категорії “правовий режим земель як об'єкта права власності” як сукупність визначених у законодавстві умов реалізації права власності щодо відповідного об'єкта цього права (земельної ділянки, права на земельну ділянку тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснов Н.И. Теоретические основы правового режима земель специального назначения: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. – М., 1966. – 31 с.
2. Ерофеев Б.В. Правовой режим земель городов / Б.В. Ерофеев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.
3. Земельне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
4. Правовые вопросы межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве / Отв. ред. В.И. Семчик. – К.: Наукова думка, 1981. – 310 с.
5. Земельне право: Академічний курс / За ред. В.І.Семчика і П.Ф.Кулинич. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2001. – 424 с.
6. Земельне право України: Академічний курс / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: Ін Юре, 2008. – 600 с.
7. Советское земельное право / Под ред. В.С. Шелестова. – Х.: Вища школа, Изд-во при Харьк. ун-те, 1981. – 232 с.
8. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Науково-навчальний посібник // За ред. докт. юрид. наук, проф. Н.І. Титової. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
9. Земельне право України: підручник / М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

10. Гражданское право: В 2-х томах: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Юристь, 2000. – Т. 1. – 420 с.
11. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения. Общее понятие // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. – М.: Статут, 1999. – С. 109 – 160.
12. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; За заг. ред. В.К. Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
13. Хозяйственное право: Учебник / В.К.Мамутов, Г.Л.Знаменский, К.С. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
14. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1999. – Т. 3. – 927 с.
15. Словник синонімів української мови: В 2-х т. / Бурячок А.А., Гнатюк Г.М., Лозова Н.Є. та ін. – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 2. – 960 с.
16. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1999. – Т. 4. – 941 с.
17. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
18. Білан Н.М. Актуальність теоретичної розробки поняття “правовий режим земель” // Організаційно-правові проблеми розвитку аграрного і земельного ринків в Україні – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2004. – С. 109-114.
19. Барабаш Н.П. Поняття “правовий режим земель”: підходи до тлумачення // Вісник Львівського ун-ту. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 179-189.

УДК 34.03: 633.1 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ОБ’ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В УКРАЇНІ

Садовий С.М., аспірант

Національний університет біоресурсів та природокористування України

У статті, на підставі доктринальних та нормативних джерел, аналізується об’єктний склад правовідносин в сфері виробництва зерна, проведення класифікації цих об’єктів та визначення їх юридичних ознак.

Ключові слова: об’єкт, правовідносини, об’єктний склад, зерно, ринок зерна, виробництво.

Садовой С.М. ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕКТНОГО СОСТАВА ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА В УКРАИНЕ / Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

В статье, на основании доктринальных и нормативных источников, анализируется объектный состав правоотношений в сфере производства зерна, осуществление классификации этих объектов и определение их юридических признаков.

Ключевые слова: объект, правоотношения, объектный состав, зерно, рынок зерна, производство.

Sadovoj S.M. FEATURES OF LEGAL RELATIONSHIPS’ OBJECTIVE COMPOSITION IN THE SPHERE OF CORN PRODUCTION IN UKRAINE / National university of biological resources and nature using of Ukraine, Ukraine

In the article, on the basis of doctrines and normative sources, objective composition of legal relationships is analyzed in the sphere of corn production, classification of these objects and determination of their legal signs.

Key words: object, legal relationships, objective composition, corn, corn market, production.